

**МОТИВЪТ ЗА ВЕЧНОТО ЛЯТО В СБОРНИКА „ВЕДА СЛОВЕНА“.
РИМЛЯНИ И ЮРУЦИ ВЪВ ФОЛКЛОРНАТА ПАМЕТ НА РОДА ГИМИШЕВИ
ОТ СЕЛО ЗДРАВЕЦ, ОБЩ. ЛЪКИ**

**Миглена Христовова
Университет във Фрайбург, Германия**

Преди 140 години босненският етнограф Стефан Веркович насочва вниманието на обществеността към етнографското и фолклорно изследване на Източна Македония. През 1867 той представя намерената от него *Древна българска песен за Орфей* и загатва за своето „родопско откритие“ *Веда Словена* – сборник с фолклорни песни от Неврокоп и Драма, който босненецът определя като „*древна българска епопея*“¹³⁰. С помощта на учителя от село Крушево Иван Гологанов Веркович успява да събере и издаде в два тома, 1874 (Белград) и 1881 (С. Петербург), митични, епически и обредни текстове от неизследваните дотогава Западни Родопи, а в предговора към второто издание не пропуска да подчертае българомохамеданския характер на своите осведомители¹³¹.

Вместо ценно родопско откритие обаче *Веда Словена* остава в модерната културна и научна история на България като една от най-големите, а може би и единствената литературна мистификация. Причина за това са както дължината и формата на песните, така и нетипичното съдържание, които провокират скептицизма на учените и довеждат до почти пълното отхвърляне на сборника (Вж. Шишманов 1925, Арnaudов 1968 и др.). Цялостни систематични изследвания на корпуса обаче не са направени досега. Въпросът за възможни типологически връзки и сходства между *Веда Словена* и фолклорната култура в Родопите, между песните и техния непосредствен фолклорен и етнологически контекст, също не е проучен. Така редица модели за свят и историчност остават скрити зад амбициозното заглавие *Веда Словена*, а биха могли да допринесат за разчитането и доразчитането на някои динамични културни представи в Родопите и главно сред родопските българомохамедани.

Обект на настоящото изследване е един такъв специфичен модел за миналото и историята, който е пренесен чрез нехарактерния за българските фолклорни традиции мотив за вечното лято във *Веда Словена*. Той е разгърнат в повече от десет текста от втория том на сборника и е част от най-обширния и основен за *Ведата* разказ за *Преселението от Крайна земе на бял Дунав*. Мотивът за вечното лято е записан обаче и по време на съвременни теренни проучвания в село Здравец (общ. Лъки, обл. Пловдивска; Асоциация „Онгъл“, 2008), което дава ясен сигнал за търсене на връзки между текстовете от сборника и отделни представи за историчност в Родопите¹³². Без да имат претенции за изчерпателност, представените по-долу размисли правят опит за по-комплексно изследване, като анализират отношението между съхранената в сборника митопоетична представа за миналото и съвременните културни модели за история, а изложението тематизира съответно следните два аспекта: 1. Разчитане на

---

¹³⁰ Вж. Всероссийская Этнографическая выставка и славянский съезд в мае 1867 г. М. 1867, с. 419 (Шишманов 1925: 34-35)

¹³¹ Вж. Веркович 1874 и Веркович 1881. Срв. „*Наконецъ мне кажется необходимымъ указать, что песни этого тома собраны мною изъ усть Помакову — или мусульманскихъ Болгарь — и ни одна отъ християнъ. Оне собраны по базарамъ Македоніи и Тракии — въ Валоуиште Варакли-Джуми, Неврокопе и др.*“ (Веркович 1881: 8)

¹³² Срв. Архив на Асоциация „Онгъл“ (ААО). Село Здравец, общ. Лъки, обл. Пловдивска, 2008. Инф. Славей Каменов Гимишев, р. 1926 г. в с. Здравец, без обр., земеделие. Зап. М. Христовова на 29.07.2008 г.; Инф. Антон Златанов Гимишев, р. 1945 г в с. Здравец, , обр. 7 клас, миньор. Зап. Миглена Христовова на 30.07.2008 г.

кода, заложен в мотива за вечното лято в сборника¹³³. 2. Съвременният мотив за вечното лято в разказите на Славей и Антон Гимишеви, съответно чичо и племенник, прочетен през текстовете от сборника.

Преселението от Крайна земя и мотивът за вечното лято в песните от Вѣда Словѣна

Във фолклорната представа за история от различни части на българското землище или в различни форми на българска фолклорна култура миналото е осмислено като категория на дедите, предците, а на митологично ниво и на отвъдното, което е маркирано с топоса **Влашка земя**. Северната Влашка земя от своя страна се позиционира отляво спрямо течението на Дунава и поема функциите на сакрално/сакрализирано пространство спрямо сегашното време и високите светски порти на Гърнова града. Границата на белия Дунав като хоризонтален модел на световното дърво кодира съответно преминаването от едното в другото пространство, което е едновременно темпорално (сегашното спрямо миналото време), родово и социално като връзка между предци и наследници, и митологично чрез отношението и представата за отвъдното.¹³⁴ Така и от двете страни на белия Дунав се простира своето, не-чуждото, родовото, което е едновременно минало и сегашно и по този начин носител на историчност.

Основният разказ за *Преселението от Крайна земя на бял Дунав* пренася на пръв поглед подобен модел на историчност, като от двете страни на белия Дунав се намира съответно миналото – **Крайната земя**, оставената земя, земята, където са останали майката, братята, и сегашното – новата земя отвъд Дунава, светската, където седи Бана/Сада крале и младите¹³⁵. В същото време обаче този разказ въвежда и коренно различен модел спрямо кодовете на Влашката земя. Това различие се разгръща в опозицията на старото, усвоено, но презаселено, и новото, пусто, неусвоено, което трябва да бъде устроено по идентичен модел на старото¹³⁶. Така преминаването на белия Дунав се превръща в модел на преорганизиране на първото време и носи съответно по-различно осмисляне на историята като връзка към Първотворението. А кралят, в повечето варианти Бана или Сада краля, е едновременно последният и първи крал, от старото и от новото време, от едната и от другата страна на Дунава. Съответно и Крайна земя във *Вѣда Словѣна* не е идентична с Влашката и за разлика от нея, северната земя, Крайна земя е конотирана в множество от песните като южна, тя е земята, в която зимува лястовицата и от която се връща напролет¹³⁷. Оттук насетне Крайна земя е определена и като **топлията** и се превръща в сакрализирано пространство на миналото, което е същевременно и сакрализирано незавършващо лято.

Крайна е земята плодита,
Плодита, сину, топлията;
Йоще си, сину, ни видел,
ни си видел люта зима,
люта зима снегувита.
(1997-1: 379 – притурка I, п. 1:1, р.229-233)

¹³³ Всички последващи цитати от *Вѣда Словѣна* се основават на последното преработено издание, което обединява двата тома от 1874 и 1881г. Вж. *Вѣда Словѣна*, 1997-1.

¹³⁴ За представите за Влашката земя вж. Калоянов 1989: 75-96.

¹³⁵ Срв. мотив „старо оставя, младо повежда“ (1997-1: 352 – цикъл 18, п. 1), и мотив „бана оставя майка в Крайна земя“ (1997-1: 377-383 – притурка I, п. 1:1).

¹³⁶ Срв. мотива за старата презаселена земя (1997-1: 23-41 – п. 1-4) и мотива за паралелното конструиране на новото пространство спрямо старото на Крайна земя (1997-1: 360 – цикъл 18, п. 3)

¹³⁷ Срв. песните от Лестувичин цикъл и кодирането на Крайна земя в текстовете (1997-1: 287-292 – цикъл 5, п. 1-3)

Изграждането на **Крайна земе топлата** като пространство на лятото намира израз в мотивите за Летна бога, седящ на Крайна земе в пещера, за Летна бога, който отключва слънчеви сараи, та изгрява слънце (но само на Крайна Земе)¹³⁸, от друга страна през противоположния на Крайна земе топос на **полето** (до бял Дунав), **при люта зима**.

Я си ми, Бана, ни знаеш,
Чи си е поле студну,
Студну е поле снегиту,
Люта е зима лютна!
(1997-1: 382 – притурка I, п. 1:1, р. 281-283)

Представата за сакралната **Крайна земе топлата** като противоположен модел на новото светско се разширява насетне от мотивите за бога, който се сърди на Бана крале, че не коли курбан на Снигна бога¹³⁹ и за Снигна бога, който заръчва на Слана юнак, „своя слуга“, да слезе на полето, „да вие бела снега, да си поле побелее“¹⁴⁰. Отново ориентирани спрямо сакралното лято на Крайна земе са и ритуалните и магически формули-молитви към Летна бога да прати златна тояга на Бана крале, за да изгони зимата от полето¹⁴¹. И не на последно място мотивът за вечното лято на Крайна земе се изгражда чрез вълшебната представа за двойна сеитба, жътва и егнило в рамките на един годишен цикъл:

Дур да дойде Зарев-день,
Заревъ-день, Зарев месец,
дваш ми юнаци на поле,
на поле на егнилу,
(...) дваши ми моми на поле,
на поле на жетва,
(1997,1: 387 – притурка 1, п. 1:3, р. 197-203)

Тази представа бива въведена на пръв поглед календарно, с изречението „Дуръ да дойде Заревъ-день, / Заревъ-день Заревъ-месець“. Зарев месец, който е определен от записвача на песните Иван Гологанов като „месец, край на лятото“ (1997-1: 645), от Найдено Геров конкретно като „август“ (Геров 1976 2: 115), не конструира обаче календарен цикъл, а създава съответно паралелно, несоциално и неритуално пространство в двуредов модел или двойна цикличност. Този модел бива буквално прикрепен към описанието на **Крайна земе-топлата**, без да има маркиране за започване на нов разказ. А двата субтекста, за Крайна земя и двойния аграрен цикъл, са два елемента на цялостно откровение-обяснение на Бана крале за преселението от Крайна земе отвъд белия Дунав. Те осмислят, от една страна, тъгата на Бана по старата земя:

(...)чи самъ майка оставил,
със майка милна брата,
милна брата милна сесра;
сое сам града оставил,
сое ми града сое земе,
сое земе плодита,

¹³⁸ Вж. 1997-1: 387 – притурка 1, п. 1:3

¹³⁹ Вж. 1997-1: 383, 384 – притурка 1, п. 1:2

¹⁴⁰ Вж. напр. 1997-1: 396, 397 – притурка 1, п. 1:11.

¹⁴¹ Срв. един пример за магически и ритуални формули, отправени към Летна бога, чието съдържание и етимология на лексиката не е разчетено досега. Веркович предполага обаче, че идва от Санскрит: „*Боже ле, Боже ле, / вета е вила ветиие, / хруй ми сефита, / сефита, удита, / вей ми санита, / урумъ ми тата, / тата ми финита, / трай ми далита, / вета е вила ветиие. / Я' ти, Боже, вета книга, / Вета книга, вета песна!*“ (1997-1: 396 – притурка 1, п. 1:11)

плодита йоще топлита;
(1997,1: 386 – притурка 1, п. 1:3, р 121-127)

От друга страна пренасят смисъла на преселението като божествена воля:

Земе сам, Боже, оставил,
чи ми е Бога заръчел,
да си седна на пуста земе,
де ми Юда ни летнала,
де ми юнак ни стъпил,
де ми пиле ни фъркналу, (...)
(1997,1: 386 – притурка 1, п. 1:3, р 147-152)

Така Крайна земе, кодирана чрез мотива за вечното лято, препрочита разказа за преселението като преход от миналото и сакралното към сегашното, което е все още пусто, земно и зимно. Или ако не зимно, то не винаги лятно. А родовата и социалната история е от двете страни на Дунава, от Крайна земе и от новата земя на Бана крале, от минало и сегашно, от вехта и нова книга, от вехта и нова песен, от сакрално лято и земен лятно-зимен кръговрат.

Вечното лято в материали от съвременни теренни проучвания

Мотивът за вечното лято може да се открие и в разказите на Славей и Антон Гимишеви, съответно, чичо и племенник от село Здравец, записани през юли 2008 г. по време на сондажните теренни проучвания в селото. В два отделни разказа той бива вплетен в обяснението на името и историята на местността **Юрудско гробе**, местност, в която според Славей едно време са живеели римляните. И в двата записа мотивът вечното лято се свързва обаче с миналото и предците, юруци или римляни, които са живели по тези земи, когато било вечното лято, и напуснали при първите знаци за настъпване на зима. Ето как Славей Гимишев представя тази история:

Миглена Христозова: *А преди вашите деди, преди да дойдат тука, разказвали ли са ти, кой е бил тука?*

Славей Гимишев: *Преди нас не е имало никой тука. Тва преди, то е било преди години еее по-рано, преди, дали е имало, не знам.*

М.Х.: *Щото аз съм чувала, са ми разказвали, че римляните са били тука.*

С.Г.: *Ааа римляните не тука живееха. Римляните горе живеяха, а тука на дето Юрудското гробе, римляните там живеят.*

М.Х.: *Юрудското гробе. Какво е то?*

С.Г.: *Тва е на римляните било едно време гробето са там горе на върха. Тя са живяли, тука е било лято, не е имало зима.*

М.Х.: *Само лято е било?*

С.Г.: *Само лято е било, като другите страни арабски.*

М.Х.: *Като кои земи, като арабските земи?*

С.Г.: *Като арабските, как не фаца там снеже и там ги знаете историите. Тука е било така. Тога туй римляни тука га живяли. Адна сутрин станал адин от тях рано и турнал да... Имало едно лайно аа от добитъка. И той взима, та го обраца, ма студено било станало времето. Обраца го, ниско, слана. И то са враца, та казва на селото там: „Давайте от тука да се мавгаме, тука има вече идват зими, няма тука да може да се живее“. И тогаз са се издигали онез римляни оттука и останало е само да са води там Юрудското гробе, чай, тяхните имета, тя тва е историята за тях.*

М.Х.: *А знаеш ли, що Юрудско гробе?*

С.Г.: *Ами тя са били някви юруци, от юруци, са са водили и от юруци Юрудско гробе са води. Нали ти казвам както тя и римляне са живяли тука, та станало, та са са махнали оттука, щото настъпила зима вече тука да става.*

М.Х.: *А има ли нещо останало от римляните, нещо, което са оставили, като са се махнали?*

С.Г.: *Няма нищо останало, обаче гробето си има още насам натам, дето си имат скали забити. Намира се. А тука до Момчиловци по-натам.*

М.Х.: *Други истории знаеш ли за римляните?*

С.Г.: *Други истории интересни ни сам чул, а тва е най-интересното, че станало през това време студено и са се измахнали оттука тез римляни и останало само камъка, дет са води юруци са били. И още си са води Юрудското гробе.*

М.Х.: *А там ходят ли сега хора?*

С.Г.: *Ами ходят, ами как. Ходят, там са хижите, там Момчилъ юнак.*

М.Х.: *А ти за Момчил юнак знаеш ли нещо?*

С.Г.: *Не мога за Момчилъ юнак нищо не мога.*

М.Х.: *А да те питам, за други юнаци някои от местността знаеш ли каккви истории?*

С.Г.: *Абе и да знам, съм го забравил.*

М.Х.: *За хайдути нещо да си чувал?*

С.Г.: *Да, хайдуци са ходили тука, ма ни им знам историите.¹⁴²*

Този разказ не само припомня за едно старо време, когато било вечно лято, както и Крайна земе във Ведата е старата **земя-топлига**, но настъпването на зимата легитимира и преселението, в случая изселването на римляни и юруци (както преселението във *Веда Словена* бива осмислено чрез границата на зима и лято). Това ни дава основание да предположим, че разказът за преселение е фолклорен модел за представяне на криза, преход, ново начало или претворяване на първото-последно време, кодиран чрез зимата и настъпването на зимата, а моделът на историчност чрез кода **вечно лято – стара земя** е аналогичен, или поне типологично близък в двата корпуса – както в песните от *Веда Словена*, така и в новите разкази от село Здравец.

Разказът на Славей представя освен това много цялостно една фолклорна представя за свят и минало, тъй като вгражда редица митопоетически кодове, характерни и за осмислянето на миналото във *Веда Словена*: Такъв код е например сигнализираното пространство на римляните като горе на върха, което отправя към Крайната земя, представена в множество песни като горе в гората (спрямо сегашното, новото, което е долу, във *Ведата* долу на полето)¹⁴³. И в двата разказа обаче, на Славей и на Антон, за разлика от текстовете във *Веда Словена*, този мотив бива осмислен етнично, отнесен към юруците, а в разказа на Славей може би и миторелигиозно принесен към римляните¹⁴⁴. Разказът на Славей демонстрира същевременно и постоянността на фолклорното митопоетично мислене, свързвайки го едновременно с два различни етноса или два различни исторически периода. И ако младият Антон осмисля един топоним чрез директната връзка към етноним – **Юрудско гробе** към юруци, то в представата на Славей намира израз традиционното наслагване – исторично и етнично, отнесено към първоначалния разказ за вечно лято. Затова в неговата история е кодирана една по-цялостна или по-динамична картина за свят като връзка на далечно минало, по-близко минало и настояще.

Интересен елемент е накрая и свързването на историята с местния топоним от село Здравец **Юрукски гробе**: от една страна, топонимът отвежда към исторически потвърдения период на заселване на юруци в Родопите в късното Средновековие, XV-

¹⁴² ААО. Село Здравец, общ. Лъки, обл. Пловдивска, 2008. Инф. Славей Каменов Гимишев...

¹⁴³ Срв. напр. 1997-1: 387 – притурка I, п. 1:3, р. 387

¹⁴⁴ Отнасянето към римляните е може би резултат на една по-ранна фаза на осмисляне на етничността, преди характерното за османското време, Възраждането и цялостното европейско етнологизиране от XVIII век насетне.

XVI в.¹⁴⁵ От друга страна, мотивът **вечно лято** пък насочва и към нови изследвания на късното Средновековие – към навлизането на студена фаза, наречена „малка ледена епоха“¹⁴⁶. В тази връзка разказите на двамата Гимишеви прекодират може би един митологичен модел, като го конкретизират и актуализират чрез етносоциално и историко-географски засвидетелствани процеси. Или пък търсят по-ново обяснение на заложените във *Ведата* модел¹⁴⁷. И в двата случая обаче се гарантира пренасянето на кода **вечно лято**, както Крайна земя е пренесена през Дунава и осмислена наново, както младото ще се завръща към предци и деди, за да претвори и преповтори първото време.

ЛИТЕРАТУРА

- Арнаудов 1968:** Арнаудов, М. Веркович и Веда Словена. С.
БДА 1964: Български диалектен атлас. Т. I. Югоизточна България. С.
Веда Словена 1874: Веда Словена. Български народни песни отъ предисторично и предхристиянско доба. Състав. Ст. Веркович. Белград.
Веда Словена 1881: Веда Словена. Обрядни песни отъ язическо време. Упазени со устно предание при Македонско-Родопски-те Българо-Помаци. Състав. Ст. Веркович. С. Петербург.
Веда Словена 1997: Веда Словена. Т. I. Състав. Б. Христов. С.
Геров 1975 [1897]: Геров, Н. Речник на българския език. Т. I. Е-К. С.
Календарь 1931: Календарь на дирекцията на метеорологията. С.
Калоянов 1989: Калоянов, А. Етничното усвояване на пространството, отразено в българския фолклор (Влашка земя и Богданска). – В: Етнографски проблеми на народната култура. Т. 1. С., 75-96.
Тойнби 1995: Тойнби, А. Изследване на историята. Т. 1-3. С.
Шишманов 1925: Шишманов, И. Френската наука и „Веда Словена“. – В: Сборник в чест и памет на Луи Леже. С., 34-72.

---

¹⁴⁵ Вж. БДА 1994: 19

¹⁴⁶ Срв. Тойнби 1995

¹⁴⁷ За актуалността на този мотив играе роля може би един климатичен феномен, който действително е засвидетелстван през 1916 година. В анализа на отчетите на дирекцията по метеорология специално място е отделено на липсата на мразовит период (температури под 0 градуса) от 24 февруари 1916 до 20 януари 1917, което е нетипично дълъг мек период за рамките на България. (Календарь 1931: 125). Това е интересен факт, който би могъл да е основа за мисленото в разказите като вечно лято минало.